

פסח – אמונה ועבודת

מהות האמונה

כאשר ליל הסדר מתקרב, עלינו לנסות להפיק התועלת הרצויה מלילה זה. הנה ידוע שפסח נקרא 'חג האמונה', שביום טוב זו אנו מתחזקים בענייני אמונה. אולם יש טעות נפוצה בענין האמונה, שאנשים חושבים שפירושה של אמונה הוא: להודות ולהסכים למושגים מסוימים, כגון חידוש העולם, ושהקב"ה מנהיג את העולם בהשגחה פרטית, וכדומה. ולכן אם הם מודים לאמיתת יסודות הללו, הם חושבים שבזה קיימו את המצוה של אמונה. אבל האמת ניתנה להאמר, שזו לא נקראת אמונה.

והנה בודאי שכל הדברים האלו הם אמיתיים, ומי שאינו מודה בהם אינו מאמין, אבל אמיתתם אינה תלויה בהודאה שלנו, ובין כך ובין כך יסודות אלו נכונים הם. אבל מהות האמונה הוא דבר אחר לגמרי.

והיינו, דפירושו של אמונה היא, שהאמונה צריכה להיות הגישה שלנו לחיים. לחיות עם העובדה מול העינים שהקב"ה ברא את העולם, ושזה דבר המחייב אותנו. הבה נחשוב על זה לרגע: אם ה' ברא אותך, מה זה מחייב אותך? דבר זה מחייב שאתה משועבד אליו. נמצא שהאמונה היא, החיובים והמסקנות למעשה הנובעים מתוך ההודאה באמיתת היסודות.

למשל, האמונה בהשגחה פרטית אינה רק מושכל מופשט שאדם יודע שהקב"ה משגיח עליו, אלא האדם צריך להרגיש בחוש כי כל מה שקורה לו הוא התקשרות ישירה מהקב"ה אליו. וכן המאמין שיש תכלית לבריאה, ושהקב"ה בחר בכלל ישראל לקיים תכלית זו, אמונתו צריכה להשפיע עליו שיהיה מחשיב את עצמו ואת עמו. וכן להפך, מי שמנהל חייו על פי תאוותיו, הרי זו סתירה להדיא לאמונה, אף אם אומר בפיו שמודה לכל יסודותיה.

וכל מה שמתחזקת אמונתו של אדם, אז האמונה מחייבת אותו יותר, ומפעילה שינוי מעשי בחיים שלו. ולכן כיון שפסח הוא 'חג האמונה', על כן צריך האדם לצאת מחג הפסח כאדם אחר ממי שנכנס בו, שקנין האמונה של חג הפסח ישפיע עליו ועל צורת חייו.

אמונה – עבודת

רבי ירוחם ממיר מוסיף עוד נדבך: פסח אמור להפוך אותך להיות יותר 'עובד ה'". והנה לפי הצורה שהגדרנו את האמונה היא כבר כוללת להיות 'עבד ה'".

אמנם רבי ירוחם מכוין לנקודה עמוקה. וכדי להבין דבריו, נקדים להביא את דברי המהר"ל.

הנה ידועה קושיית המפרשים, למה כתוב "אנכי ה' אלהיך, אשר הוצאתיך מארץ מצרים, מבית עבדים" (שמות כ, ב), ולמה לא כתוב: 'אנכי ה' אלקיך, אשר בראתי שמים וארץ'? הרי לכאורה מה שה' ברא את כל העולם, מחייב שהוא מלך העולם, כי הוא הבורא. ויציאת מצרים אף שהיא מאורע גדול ואדיר, אבל סוף סוף היא רק מאורע יחיד ובודד שקרה בתוך העולם.

נחזק את השאלה: בספר חובות הלבבות (שער חשבון הנפש ושער עבודת אלקים) מביא כמה סיבות שמחייבות את האדם לעבוד את ה'. ואחת מהן היא, שה' ברא את העולם. גם כתב מפני שה' נותן חיים לאדם, והוא מזין אותו, כל אלו דברים המחייבים את האדם להיות משועבד לה', וזה עצמו מחייב אותנו. ואם כן קמה וניצבת השאלה הנ"ל ביתר שאת וביתר עז: למה אמר הקב"ה שהוא אלקינו "אשר הוצאתיך מארץ מצרים"?

ותירץ המהר"ל, שיש מחייב מסויים להיות עבדי ה', מפני שהיינו עבדי פרעה, והקב"ה הוציא אותנו מבית עבדים, והקב"ה רוצה להדגיש סיבה זו להיות עבדיו. וצריך ביאור מהו היחוד של עבדות הבאה מתוך שהיינו עבדי פרעה.

ונראה לבאר דבריו, שבודאי כל באי עולם משועבדים להקב"ה כיון שברא אותם. אבל מה שהיינו עבדי פרעה אינו רק משעבד אותנו להקב"ה, אלא הוא מהפך את מהותנו להיות מציאות עבד ה', וכמו שיתבאר.

בשעת מתן תורה הקב"ה כפה את הר סיני על כלל ישראל כגיגית לכוף אותם לקבל את התורה. והקשו בתוספות (שבת פח, א ד"ה כפה עליהם הר כגיגית), הלא כבר אמרו בני ישראל 'נעשה ונשמע' וקבלו התורה ברצון. ותירץ המהר"ל (תפארת ישראל פרק לב; אור חדש הקדמה) שהקב"ה בא להראותם שהם מוכרחים לקבל את התורה, ואינה תלויה ברצונם. ומה שאנו מוכרחים לקבל את התורה, הוא מפני שהיינו עבדי פרעה קודם, והקב"ה הוציאנו מבית עבדים.

וזהו החילוק בין אומות העולם ובני ישראל. גם בני נח מצוים, אבל רק בשבע מצוות, כי הם רק משועבדים להקב"ה מכח שהם נבראים. אבל אנו יש לנו תרי"ג מצוות, כי מי שכל מציאותו הוא עבד, מחוייב במדרגה אחרת של עבדות.

וכדי לעמוד על עומק דבריו, נמשול משל. הנה מלך המולך על מדינה, אחראי לכל צרכי המדינה. אבל פשוט שהוא אינו הכל בעצמו, אלא הוא החכם והנבון המנהיג והמדריך, ויש לו עבדים העושים רצונו שממלאים את שליחותו.

וכמלכותא דארעא כך מלכותא דרקיע. הקב"ה הוא מלך העולם, ויש לו תוכנית להביא את העולם לידי תיקונו, אבל בני ישראל הם עבדיו, שהטיל עלינו התפקיד לבצע את רצונו. ובודאי דבר זה הוא אחריות גדולה ונוראה, שאין אנו יכולים להפטר ממנה, ואינו תלוי בנדיבות נפשינו ורצוננו.

גם הבית הלוי (דרוש ז') כתב שבשעת מתן תורה נתהפך עצם מציאותנו להיות עבדי ה'. אולם הוא מפרש שזה נכלל בקבלה של 'נעשה ונשמע', ולא משום שכפה עליהם הר כגיגית. שהקשה הבית הלוי, היאך אמרו ישראל נעשה ונשמע, הא כיון שחייבו עצמם בדבר שאין לו קצבה, אין התחייבות כזו חלה כלל. ותירץ, שלא קיבלו על עצמם לעשות רצון ה', אלא קיבלו שהם עצמם יהיו עבדי ה', וכיון שנעשו עבדים, ממילא הם מחוייבים בכל מה שיצוה אותם רבם.

אולם נראה שאין בזה סתירה לדברי המהר"ל, אלא אדרבא דבריהם משלימים זה לזה. והיינו, שהבית הלוי חידש שקבלת 'נעשה ונשמע' היתה קבלת עבדות, ולא רק קבלת חיובים. אבל מ"מ הקבלה עצמה היתה ברצון. אבל המהר"ל הוסיף, שאף אם קבלו להיות עבדים, אבל לא די בזה כיון שעצם הקבלה היתה ברצון, והקב"ה גילה להם שגם עצם הקבלה מוכרחת היא. והדבר המחייב את העבדות הזו, שכל מציאותנו היא מציאות של עבד, היא יציאת מצרים, ולכן אמר לנו הקב"ה "אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים".

בחירה ורצון בעבודת ה'

אך צריכים להבין, הלא אחד מיסודי היהדות הוא שניתנה לנו בחירה חפשית. הרי החיים שלנו מלאים עם החלטות, עד שהמסילת ישרים מדמה את העולם לגן המבוכה, שבכל צעד ושעל יש לאדם לבחור בכיוון הנכון.

ולכן יש שכר ועונש, כי מאחר שיש לאדם הבחירה לילך בדרך שרוצה, לכן יש לו שכר כשבוחר בטוב ועונש כשעושה להפך ח"ו. ולכאורה זהו גם הביאור במה שנצטוינו לעבוד את ה' בשמחה - "תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה וגו'" (דברים כח, מז), דכיון שהאדם עובד את ה' מתוך רצונו, לכן הוא שמח במה שיכול למלא את רצונו.

ומצאתי פשר הדבר בספר "חמד שמחה" של מו"ר הג"ר שמחה שוסטאל זצ"ל. ועיי"ש דבריו העמוקים, וכאן נביא דבריו כפי הבנתי.

והיינו, שיש שני שלבים בקיום רצון ה'. השלב הראשון הוא קבלת עבדות, וכדברי המהר"ל והבית הלוי, שהאדם צריך להיות כל כולו משועבד לעשות רצון ה', כעבד שאין לו שום רצון עצמי. אבל מאחר שהאדם קיבל על עצמו עבודה זו, ואחר כך בא לבצע אותה בפועל, אז הוא צריך לקיימה מעצמו.

הבה נתבונן במשלו של המסילת ישרים, שמדמה את העולם לגן המבוכה, ויש בתוכו אכסדרה שמשתדלים להגיע אליה. האדם מחוייב להכניס עצמו אל תוך המבוכה הזו, ומטרתו להגיע אל התכלית שלה, אבל הוא צריך למצוא הדרך בעצמו.

הבה ניתן דוגמא מחיי היום יום. כל אחד מישראל מחוייב להתפלל שחרית, ואם קם בבוקר ואומר, היום איני במצב רוח להתפלל, אז פרק מעליו עול מלכות שמים ח"ו. אבל כשבאים להתפלל, אין לבוא כאדם מוכרח על ידי אחרים העושה כנגד רצון עצמו, אלא הוא צריך למצוא את הרצון הפנימי לקיים מה שמחוייב לעשות בכל כוחות נפשו. והחלטה זו גופא, לטכס עצה איך להגיע אל הרצון הפנימי, שיעשה רצון בוראו בשמחה ובלב שלם, צריכה להיות מתוך הכרת ההכרח וקבלת עבדות, אבל אופן קיום המצוה צריך להיות על ידי הרצון העצמי של האדם.

ויש לקיים את זה בלימוד תורה גם כן. לכל אחד יש התכונות שלו והכוחות שלו, ועליו להכניס את האישיות שלו לתוך הלימוד. אדם שטבעו להיות דברן, אין לו לשנות את המציאות שלו, אלא להשתמש בו לדברי תורה, לשוחח בלימוד עם אחרים, ועל ידי זה הוא מכניס את עצמו לתוך הלימוד ונהנה ממנו. מי שלומד רק משום שמוכרח, אין זה קיום לימוד התורה, ולא של עבדות. העבדות היא, להכיר שהוא מוכרח לחשוב איך יוכל להכניס את עצמו, את אישיותו, את שכלו הפרטי אל תוך הלימוד, שה'אני' שלו יהיה כל כולו נתון בתוך הלימוד.

ובודאי שמי שלא נהנה מלימוד אינו בן חורין ליפטר ממנו, שהרי עבדים אנחנו, אבל העבדות מחייבת שימצא האופן של לימוד שבאמת ינהה ממנו. וכשהאדם מכיר שהוא עבד, שהמלך מצוה אותו, הוא אינו משתמט בטענת "אין זה בשבילי", אלא אדרבא הוא מוצא את הדרך היאך העבדות תהיה מתאמת לו. שכשאדם מקבל עול, ויודע שאין לו ברירה אחרת, הוא יצליח למצוא את עצמו, את ה'אני' שלו בתוך קיום חיובו.

ועוד ענין המסתעף מזה. כתב רבי ירוחם זצ"ל, שכשאדם קורא ספר אודות איזו הנהגה של אדם גדול, והוא חושב בעצמו שעליו לנהוג כך. באמת מחשבה זו היא

טעות, כי הלא האדם הזה אינו עומד במדריגת אותו גדול. ואם הוא ישתדל לילך בדרכו, יכשל. אבל גם אין לו לומר, הרי דבר זה משנת חסידות היא, ואין לי שייכות עמה, ולכן אני פטור ממנה. אלא עליו ללמוד מאותה הנהגה דבר השייך לו ולמדריגתו, הנהגה המתאמת לעולמו ולכוחותיו, וזהו מה שמחוייב לעשות.

וכל זה אנו צריכים ללמוד מיציאת מצרים - שאנו עבדי ה', שכל מציאותנו ומהותנו משועבדים לגמרי לעבודת ה', אבל צריכים למצוא המקום להכניס את עצמנו לתוך העבודה, שהעבודה שהוא מחוייב לקיימה תהיה מתאמת לו, ואז יעשה אותה ברצון ובשמחה.

עבודה צורך גבוה

והנה כשנלמוד היטב את ההגדה של פסח ונתבונן בה, נראה מבואר בה שוב ושוב עוד יסוד גדול בעבודת ה', והוא נקרא "עבודה צורך גבוה". ויסוד זה עמוק מאד, ונשתדל לעמוד עליו ולהבינו כפי השגתנו.

הנה הקב"ה יש לו מטרה שבעבורה ברא את העולם, ומוטלת עלינו החובה להביא את העולם למטרה זו. והיא - גילוי כבוד מלכותו בעולם. ואמיתת דבר זה היא למעלה מהשגתנו, אבל אנו מאמינים שזו כל התכלית של הבריאה ומה שאנו נמצאים בה.

הרי כתב הרמח"ל (דרך ה') שהקב"ה הוא טוב, וחוק הטוב להיטיב. והיינו, שהקב"ה הוא טוב בעצמו, ואין צריך לזולתו להיות טוב. אבל הוא רצה לגלות את טובתו, ולכן ברא אותנו כדי שיהיה אפשרות שטובתו יתגלה. וכשאנו מקיימים את רצונו ועל ידי זה מקבלים שכר, הכל הוא לצורך גבוה, כי על ידי שהקב"ה מטיב לנו, נתגלית טובתו בעולם. אנו מאפשרים כביכול להקב"ה לגלות את עצמו. אבל מטרת הכל היא - הקב"ה. וזוהי "עבודה צורך גבוה". וכיון שבעבודתם של בני ישראל מתקיים רצון הבורא, לכן יש להם קיום, והקיום שלהם הוא נצחי, כי הם שייכים לתכלית הבריאה.

ויסוד זה נלמד מיציאת מצרים. הנה הקב"ה הכה את מצרים בעשר מכות, והעשירית - מכת בכורות. ומצינו דבר מיוחד אצל מכת בכורות, שבכל שאר המכות הקב"ה הבדיל בין ישראל ובין מצרים, אבל במכת בכורות הוצרכו ישראל לעשות פעולה מסויימת כדי להנצל מן המכה. זאת אומרת, שהמכה היתה אמורה לבוא גם על בני ישראל. וצריך ביאור, מאי שנא מכת בכורות מכל שאר המכות.

וביאר המהר"ל, שמכת בכורות נעשית על ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו, וכמו דאמרינן בהגדה "אני ולא מלאך וכו'". והיינו שתוכן הענין של המכה היה, שהקב"ה

השרה שכינתו בתוך מצרים, וממילא מתו הבכורים, כי הבכורים יש להם מעלה רוחנית שאין לשאר בני אדם. ולכן שאר האנשים לא הרגישו כלל השראת השכינה, אבל הבכורים השייכים לאותו גילוי, מתו. ולפיכך אפילו בכורי ישראל גם כן היו אמורים למות.

וממשיך המהר"ל לבאר, שמה שניצולו הבכורים של כלל ישראל על ידי הקרבן פסח, הוא משום שעל ידי העבודה הם התקשרו והתחברו עם הקב"ה. כי הקרבן הוא עבודה, ועל ידי עבודה שהיא צורך גבוה האדם קובע את מהותו להיות עבד ה' הדבק בו ית', ועל ידי זה נשארו בחיים.

וזהו הלימוד של עבדות שאדם צריך לקנות לעצמו בליל הסדר. הוא משנה ומהפך את כל הגישה לחיים. אדם חושב, יש לי חיים, יש לי כוחות וכשרונות, יש לי יכולת, מה אני יכול לעשות עם כל זה. ובא ליל הסדר ומלמד שאין לו כלום, הוא נברא לקיים עבודה שהיא לצורך גבוה, שעל ידה יתגלה כבוד שמים בעולם, ובלאו הכי אין לו זכות קיום בעולם, אין בינו לבין בכורי מצרים.

וזהו השלב הנוסף של עבדות שצריכים להשיג בליל הסדר, שאין חיובו של אדם רק מצד שהוא נברא, אלא שכל מציאותו אינה לעצמו, אלא אך ורק לצורך הקב"ה כביכול. ובודאי שזוהי מדריגה גבוהה, אבל זהו הלילה שאנו צריכים לעבוד ולעמול להשיגה.

שעבוד מצרים לצורך גבוה

ובאמת זהו עומק הענין של גלות מצרים. הנה היהודים סבלו במצרים מאד, ומתוך הסבל והשעבוד הזה צעקו אל ה', וה' שמע את תפילתם. אולם בעל ההגדה נותן טעם למה הקב"ה קיבל תפילתם - "וירא ה' את עמלנו" - אלו הבנים. "ואת הלחץ" זה הדחק. וצריך ביאור, למה הבנים והלחץ היו סיבות שהקב"ה ישמע צעקתם.

אמנם נראה, שהיתה תכלית בשעבוד מצרים, דהיינו לבנות האומה הישראלית. ומאחר שהשעבוד היה פוגע בבנים, וגם היה דוחק את כלל ישראל עד שלא יוכלו להיות אומה, לכן הגיע הזמן של הגאולה. וכל זה מורה, שכל מציאותם של ישראל הוא לצורך גבוה.

וגם עצם השעבוד במצרים היה לצורך גבוה. הרמח"ל מסביר, שהגילוי צריך לבוא דוקא מתוך ההסתר, וכפי עומק ההסתר, מתגלה האור יותר ויותר. וההסתר הוא גלותן של ישראל, והגילוי הוא גאולתן.

והיינו, שכל מציאותן של ישראל היא להיות כלי לגילוי כבודו יתברך, וכיון שהאופן להגיע לגילוי זה הוא על ידי ההסתר קודם, לכן אנו מוכרחים לסבול הקושי והשעבוד.

חיי האדם על פי עבודה שהיא צורך גבוה

וגישה זו משנה את כל מהלך חיי האדם. אל יחשוב האדם, האם אני יכול להיות כך וכך, להשיג איזו מטרה או משרה, אלא עליו לחשוב, היאך תצא ממני התגלות כבוד שמים בעולם, ומה שאני יכול לעשות, עלי לקיימו עד כדי מסירת נפש.

וכן בענין שידוכים, אין לו לאדם לחשוב, איזה שידוך טוב בשבילי, מה אני יכול להשיג. אלא יראה עצמו שהוא מחוייב לבנות את כלל ישראל, להקים בית לצורך גבוה, וכל החלטותיו צריכים להיות על פי הכרה זו.

וכן בכל ענין בחיי האדם, אין לו לבקש מה טוב בשבילו, אלא אדרבא, לחפש את התכלית של כבוד שמים, ורק אחר כך להכניס את עצמו, לראות היאך יכול לגלות כבוד שמים באופן שמתאים לכוחותיו ויכולתו, ועל ידי זה ימצא את הרצון והשמחה בעבודת ה'.

אולם העולם החיצוני אינו מכיר מהלך זה, הוא שואל את שאלת הרשע "מה העבודה הזאת לכם" - איזה תועלת יש לכם בעבודה זו, ואינו יכול להכיר כי כל מציאותנו היא אך ורק לצורך גבוה.

אולם זהו הלימוד של ליל הסדר והגדה של פסח - שעלינו להיות עבדי ה', אבל אין הפירוש של היותנו עבדים שעלינו לבטל את אישיותנו ולוותר על רצוננו, להיות אנשים יבשים העושים הכל מתוך ההכרח. אלא העבד האמיתי הוא שבאמת מקבל עול מלכות אדונו בשלימות, שמכניס את עצמו לתוך העבודה. והיינו שהוא מכיר שהוא מוכרח ומשועבד, אבל מתעמק בדבר ומוצא את עצמו בעבודתו, מתאים את קיום חיובו לתכונותיו וכוחותיו, עד שמקיים את עבודתו בשמחה וברצון.

